

KÉZDIVÁSÁRHELY VÁROS KÜLÖNLEGES TELEPÜLÉSI FORMÁJA

VÁMSZER GÉZA

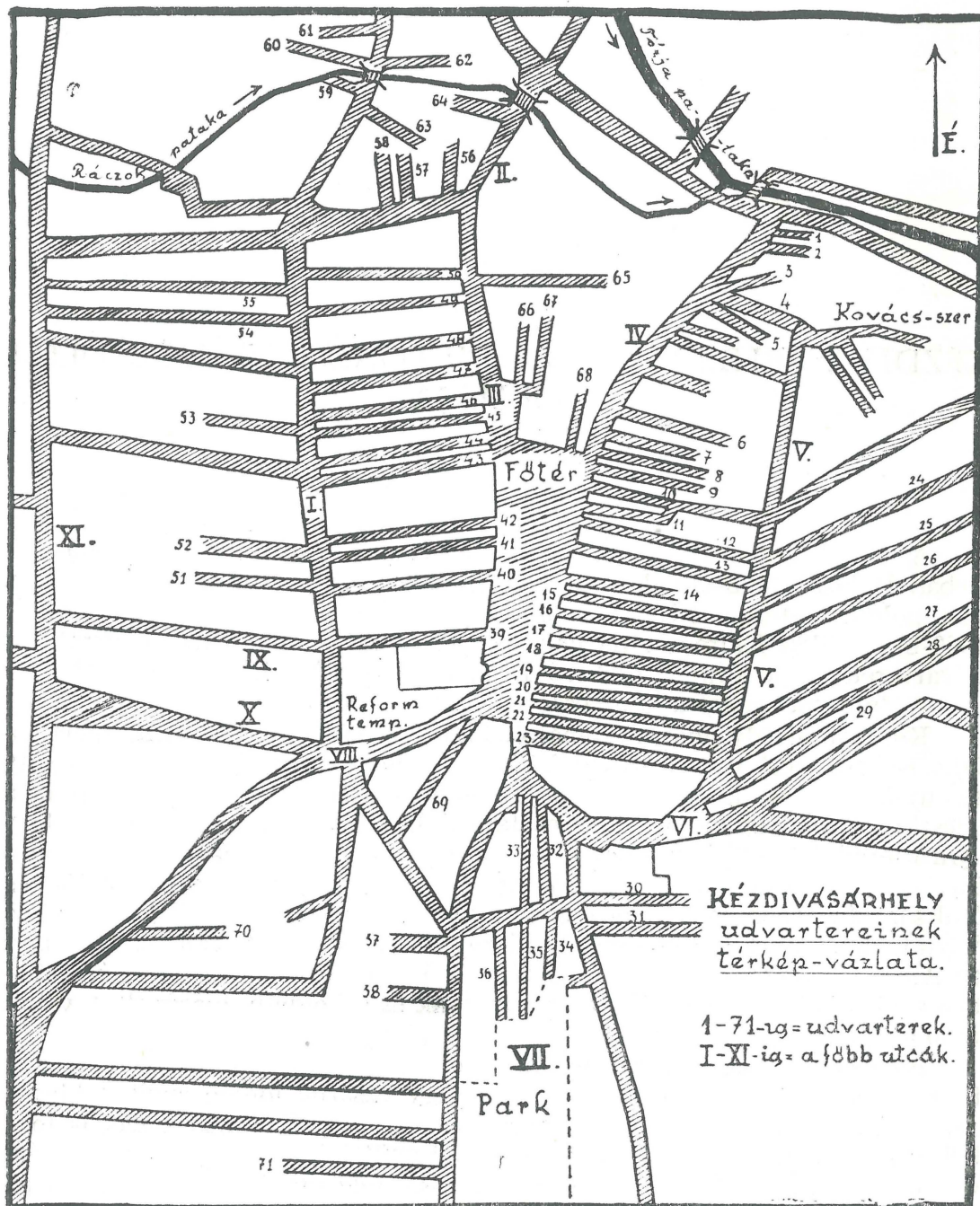
A Kézdivásárhely történetével foglalkozó írások szerzői (1869-ben Orbán Balázs¹, 1895-ben Dobay János², 1925 körül Török Andor³, a város volt polgármestere, 1941-ben Földi István⁴, 1957-ben Kovács J. István⁵, 1968-ban Fülöp Kálmán⁶) megemlékeznek a kicsi, sikátorszerű utcákról, **udvarterekről**, de sajnos, csak röviden, felületes megfigyelések alapján.

A dolgozat ezeket a hiányosságokat igyekszik pótolni.

Kézdivásárhely már a rómaiak idejében vásáros hely volt, mert az Ojtozi-szoros felé vezető útban feküdt. Ma is öt irányból futnak össze itt az utak. Ennek a helyére épült deszkaudvarból egy kis település, „deszka város“, amely az 1241-es tatárdúláskor elpusztult, de lassacskán újra kiépül és 1427-ben mint a szomszédos Torja „Thorja vására“ néven királyi várossá lesz. 1567-ben kapja „Kyzdywasarhel“ nevét s előnyös földrajzi és gazdasági helyzeténél fogva Moldva felé élénk kereskedést folytat, mert saját iparcikkein kívül Brassó áruit is ő fuvarozta. 1884-ben az Ausztria-Magyarország és Románia között kitört a vámháború, 1914-ben a világháború megállította a városnak és sokoldalú iparának további fejlődését.

Az első telepések a **Piactér** négy oldalán kaptak, valószínűleg, egyforma nagyságú keskeny telkeket, hogy így vásárok idején áruikat kirakhassák a házuk, műhelyük előtt a piacon. De mivel földműveléssel is foglalkoztak, a telek hátsó részén gazdasági épületeket is felállítottak. Ezért volt ott egy hátsó, a mezőre, majd a kertek felé vezető kijárat is. Ezt az is bizonyítja, hogy a Főtér két hosszanti oldalával párhuzamos utcákat — ma Iskola utca és Kőrösi Csoma Sándor utca — a század elején még **Nugati-**, illetőleg **Keleti kertmege** utcának nevezték, mert ezekbe torkoltak a főtéri udvarterek hátsó kijáratai.

Ez az erdélyi jellegzetes települési forma a foglalkozással együttjárt, ez volt a kor szokása, divatja. Ezért látunk még ma is erdélyi városainkban néhány keskeny udvart, amelynek két bejárata van, de itt ezeket **átjáró házaknak** nevezik. Ezt úgy látszik a brassói Treibner Gusz-

KÉZDIVÁSÁRHELY
udvartereinek
térkép-vázlata.

1-71-ig = udvartérek.
I-XI-ig = a főbb utcák.

Kézdivásárhely város központjának alaprajzi térkép-vázlata a létező 71 udvartérrel. Néhány központi utca elnevezése: I. *Iskola utca*, azelőtt *Malom u.*, vagy *Nyugati Kertmege u.*, *Cserei Károly u.*; II. *Kanta utca*; III. *Dr. Groza Péter utca*; IV. *Apafi utca*; V. *Kőrösi Csoma Sándor utca*, azelőtt *Keleti Kertmege u.*; VI. *Petőfi utca* (folytatása *Bem u.*), azelőtt *Oroszfalvi út*; VII. *Május 1 sétány*, azelőtt *Józsiás Emilia sétány*; VIII. *Lenin út*; IX. *Varga Katalin utca*, azelőtt *Gőzfürdő utca*; X. *Bálcescu utca*; XI. *Ady Endre utca*.

táv nem vette tekintetbe, amikor egyik tanulmányában⁷ Kézdivásárhelyt egyszerűen szász alapításúnak mondotta, vagy legalább a brassói települési forma utánzásával gyanúsította meg a régi kézdivásárhelyieket. Annyi tény, hogy Kézdivásárhelynek van egy **Jeszken, Geszkenek** nevezett utcácskája, amely valószínűleg a német **Gässchen-ből** eredt. Tény az is, hogy a régi oklevelek szerint itt a székelyek mellett német telepések ún. „hospes“-ek is voltak. Egy másik érv, hogy a brassói iparosok-kereskedők Kézdivásárhely érintésével szállították árucikkeiket az Ojtozi-szoroson át Moldvába, s ezért nevezték el ezt az útszakaszt **Sachsenweg-nek, azaz Szászok útjának**, ez feltételezi azt, hogy néhány szász megbízott állandóan itt tartózkodott, aki a székely fuvarosokat alkalmazta. De az a néhány szász az idők folyamán beolvadt a székelységbe, akár az itt letelepedett „rácok“ és „oroszok“.

Fennmarad még az a kételyünk, hogy miért őrizte meg csak Kézdivásárhely a maga szokatlan trapéz alakú Főterét az onnan kiágazó udvarterekkel s miért maradt csak mutatónak néhány **átjáróház** a többi erdélyi városokban? Azért, mert a nagyobb városok a fejlődés folyamán eltüntették ezeket a túlsúfolt, nyomorúságos keskeny sikátorokat, míg a kézdivásárhelyiek ragaszkodtak a régi udvarteres települési rendszerhez. Erre jellemző eset volt 1834-ben, amikor nagy tűzvész pusztította el Kézdivásárhely 3/4 részét, főként a főterét. Az osztrák katonai városparancsnok akkor mérnöki terv szerint korszerűsítve, újra akarta felosztani a városi telkeket, sőt az osztrák kormány nevében százezer forint segélyt is ígért, ha az átrendezésbe beleegyeznek, de sem a városi tanács, sem az érdekelt háztulajdonosok nem egyeztek bele. Leültek házacskáik üszkös romjai mellé és élénken tiltakoztak a terv ellen. Így minden maradt a régiben, csupán új házacskát építettek az udvartérben levő pár négyzetméteres telken a leégett öreg ház helyett.

Ez 135 évvel ezelőtt volt, de fokozatosan mégis csak változtak és fogytak a túlsúfolt udvarterek. Még ma is akad olyan ember, aki egy-egy udvartér apró házait megvásárolja, és így az egész udvartér birtokába jutva, lezárja a hátsó kijáratot és a rozoga házak helyébe rendezőbb kőházat épít. Ezzel megszünteti annak udvartér jellegét.

1960-ban már csak 71 udvarteret találtam. Ezeknek zöme a főter négy oldaláról ágazik el. Amint a mellékelt I. sz. térkép-vázlatom mutatja, az udvarterek ritkán merőlegesek a főter oldalára, hosszúságuk is a legkülönbözőbb, 25—180 méterig. Az udvartereket régen az ott lakó családról nevezték el, így volt Jancsók, Csiszárok, Baloghok, Szöcsök, Kovácsok, Rácok stb. udvara vagy udvartere. Feltételezhető, hogy a székely örökségi törvény és a tízes szervezet szokásai alapján itt egész érdekes „rend“ és „szokás“ alakulhatott ki, amelyet a „nagy család“ fegyelme és a szomszédok közötti „békés egymásmellettélés“ gyakorlása is kikövetelt magának. Igaz, hogy beházasodás által, a vők révén más nevék is beköltöztek, sőt az 1851-ben megszűnt székely örökségi törvénnyel más idegen is bekerült az udvartér közösségébe. Ezért az utóbbi évtizedekben nem családi nevekkel, hanem számokkal jelölik az udvartereket. Ezt a mindenkori városi vezetőség állapítja meg.

1. ábra

Kézdivásárhely, Piac-tér 8. sz. a 40. sz. udvartértől jobbra a Veres ház, mert vörösre van festve. Emeletes kő-téglaház, tornáccal, bejárat a piactér baloldalán a tornác alatt volt a feljárt az emeletre is.

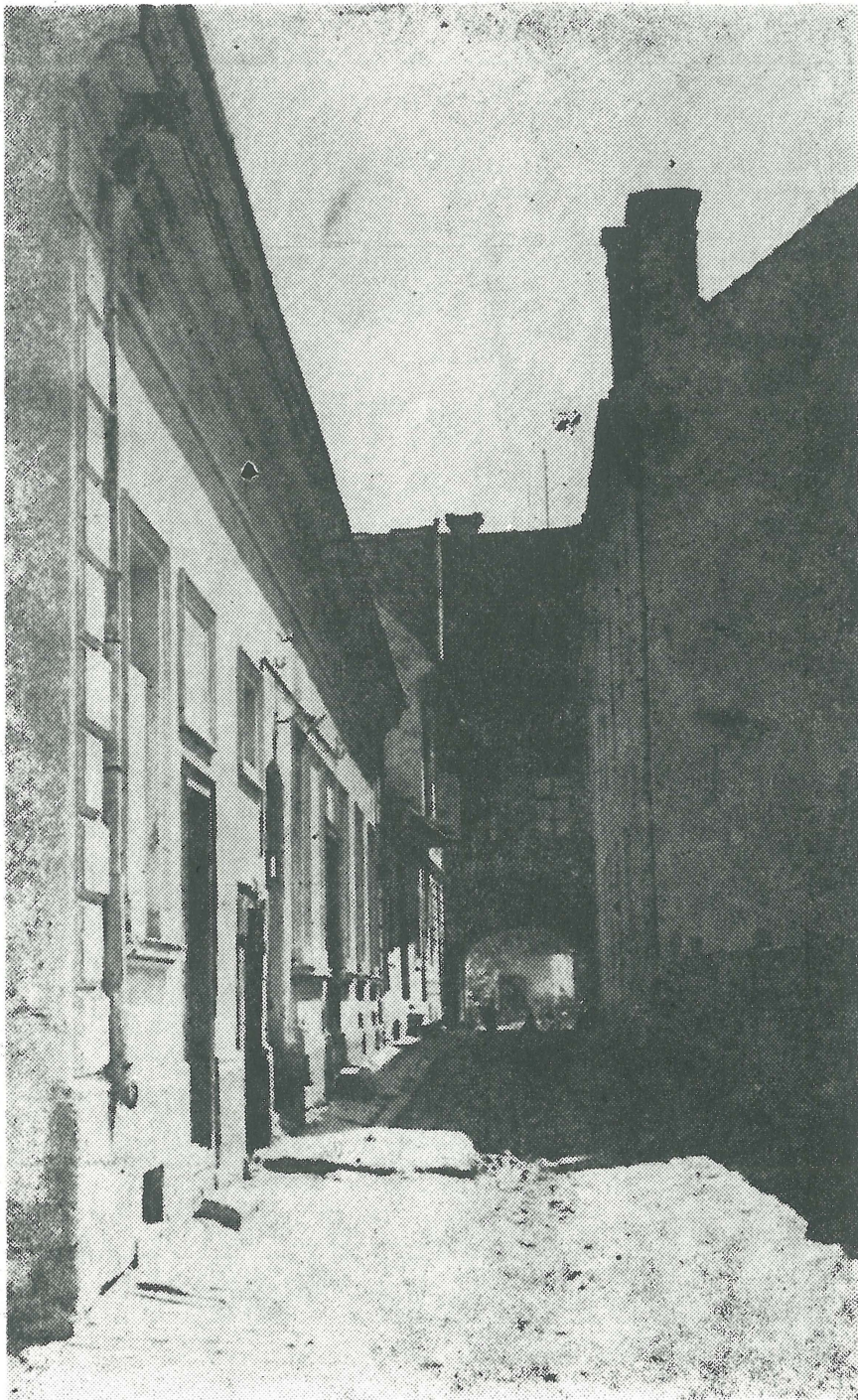
2. ábra

Kézdivásárhely, 40. sz. udvartér a Piac-tér felé. Baloldalt a végén látható a Veresház emeletes, tornácos épülete.

3. ábra

Kézdivásárhely, a 40. sz. udvartér a Piac tér felől a Malom utca felé, amelynek vége felé egy sorompó van felszerelve, hogy a szekerek ne járjanak rajta keresztül. Ma kevesebb a szekeres s ezért, ritkábban (hetivásárkor) lakatolják le. Ezt a 40. sz. udvarteret régen Vörösház utcának nevezték, a piactéri (8. sz.) első házról, amely vörösre volt festve. Ez egyike a legrendezettebb, legtisztább udvartereknek és macskakövekkel kövezett.

4. ábra

Kézdivásárhely, a 41. sz. udvartér (Bándi udvar) piactér felé — a végén látható a piactéri emeletes kőház alatti szárazkapu, a Bándi ház.

5. ábra

Kézdivásárhely, Körös kerekes-kút, a kút a 41. sz. Bándi udvartérben van, de a 40. sz. udvartérből egy elég széles átjáró utcácska van hagyva a kúthoz.

Az udvarterek többsége olyan keskeny — 2—3—4 m —, hogy azon ritkán tud szekér vagy gépkocsi végig menni. Míg a főtérre a XIX. sz. végén a polgáriasodás igényeinek és ízlésének megfelelően nagyrészt emeletes kőházakat húztak, az udvartérnek az első számú háza mögött csupa földszintes téglá- vagy fagerendás házacskák sorakoznak. Közben egy-egy ócska deszkából tákolt pajta vagy fásszín. Egy másik érdekessége e keskeny udvartereknek, hogy csak az egyik oldalukon sorakoznak ki-beállva, rendetlenül ezek az apró házacskák, a másik oldalon csak a szomszédos udvartér házainak a háta, az udvara, vagy kert deszkakerítése húzódik, elég barátságatlanul.

A lakók, ha már nem is rokonok, egymásra utaltságukban is kedves közösségben élnek. Ezért a lakók száma szerint közös kutak is vannak, kb. 2—3 egy 10—12 házas udvartérben.

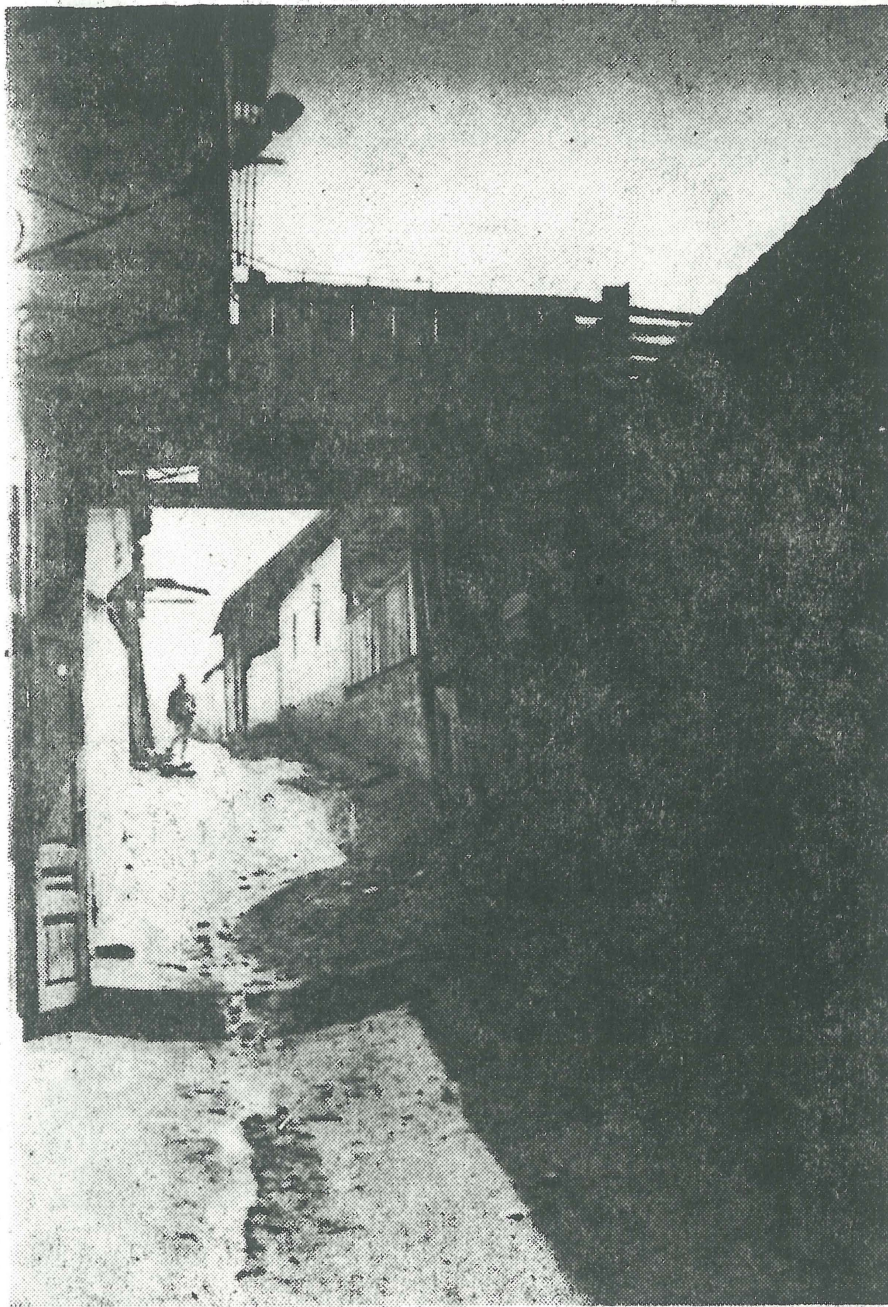
Az elmondottak jobb és részletesebb megértése céljából mellékelve bemutatok két szomszédos udvarteret a Főtéren, azaz a 40. és 41. számú udvartérbeli házacskák alaprajzát. (II. sz. térkép).

A 40. sz. udvarteret az 1. sz. ábrán látható főtéri emeletes, fatornácsos téglaházról „Vörösház udvartér“-nek is nevezik, mert a ház vörösre

6. ábra

Kézdivásárhely, Főtér. 12. sz. udvartér melletti ugynevezett Finta ház. Alul három üzlethelyiség, az emeleten faragott fatornác, — a székely falusi házak mintájára.

7. ábra

Kézdivásárhely, 6. sz. udvartér a piactér felől nézve. Valaki átjáró fahidat épített, amely a szomszédos 7. sz. udvartérrel köti össze.

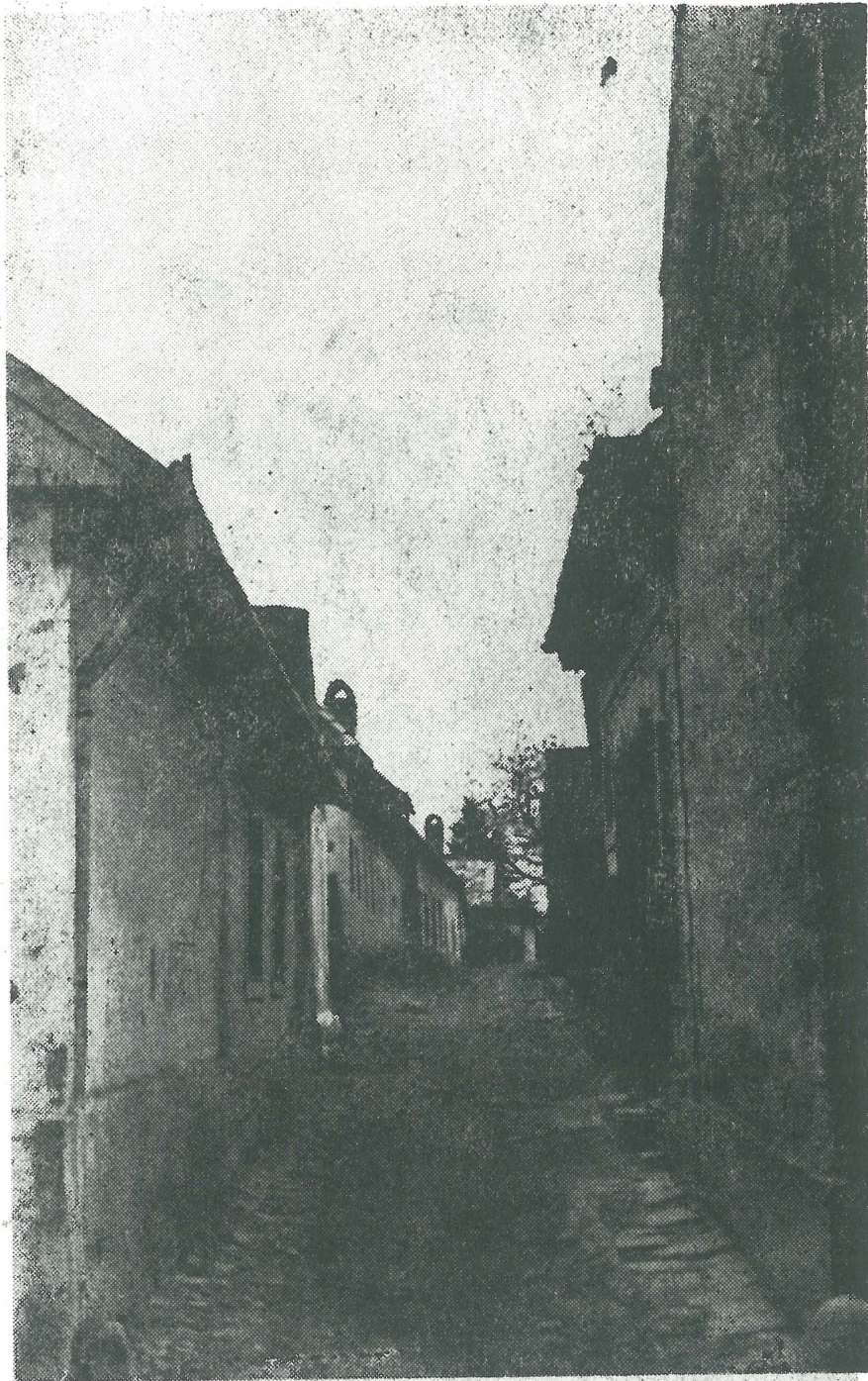
8. ábra

Kézdivásárhely, 11. sz. udvartér a Piac-tér felől nézve.

9. ábra

Kézdivásárhely, a 17. sz. udvartér a Piac-tér felé nézve.

10. ábra

Kézdivásárhely, 48. sz. udvartér a Piac-tér felől (Dr. Groza Péter utca volt Kanta utca felől).

11. ábra

Kézdivásárhely, 49. sz. udvartér a Piac-tér felől. Kövezett, járda is van.

van festve. Az udvartér Főtér felé eső részét a 2. sz. ábra szemlélteti, baloldalt a **Vörösházzal**, a **Malom utca** felé eső részét (a Főtér felől) pedig a 3. sz. ábra. Ennek vége felé egy sorompó van felszerelve, hogy a szekerek ne járjanak rajta keresztül. Ma kevesebb a szekeres, s ezért ritkábban, hetivásárkor lakatolják csak le. Ez egyébként az egyik legrendezettebb, legtisztább, macskaköves udvartér.

A 41. sz. udvartér, a **Bándi udvar** főtér felé eső része a 4. sz. fényképen látható, a végén a piactéri emeletes téglaházzal (Bándi ház), s alatta a **szárazkapuval**. Az 5. sz. fényképen levő kerek kút ennek az udvartérnek a tartozéka, de egy 3 m széles átjáró utcácska nyílik ide a 40. sz. udvartérról is.

A régi városkép megismeréséhez járulnak hozzá további felvételeim is.

Egyszerű emeletes, tornácos székely falusi ház, alul három üzlethelyiséggel, vagy műhellyel a 12. sz. udvartér melletti **Finta ház**, (6. sz. ábra).

A 6. sz. udvartér érdekessége az, hogy valaki a szomszédos 7. sz. udvartér felé az emeleten, egy átjáró fahídat tákolt össze magának. (7. sz. ábra.) A 17. sz. udvartéren (a főtér felé) egy emeletes kőház található, alatta a **szárazkapuval**. Kövezett útja közepén vízlevezető húzódik, a házak bejáratánál pedig 3—4 kőlépcső és deszkából tákolt pajták vannak. (9. sz. ábra.)

12. ábra

Kézdivásárhely, az Apaffi utca eleje, a Piac-tér felől nézve, az utca lefelé lejt s régi zsindegy-fedésű házak láthatóak.

13. ábra
Kézdivásárhely, Kovács-szer, elől balra egy körös utcai kút.

14. ábra
*Kézdivásárhely, Kovács-szer, Mézes-domb (Mézeskalácsosok dombja).
Zsindely-fedeles lakóházak.*

15. ábra

*Kézdivásárhely, Kovács-szer. A Körösi Csoma Sándor utca utolsó háza,
Zsindely-fedeles.*

A felfelé haladó, részben kövezett úttest elején 2 sarokkő akadályozza a szekerek bejövetelét a 48-as urvartérre. (10. sz. ábra.)

Szintén felfelé vezet a Kanta utca felől a 49. sz. udvartér. Ennek kövezett az úttestje, sőt balról járdája is van. (11. sz. ábra.)

A főtér északkeleti végén jobbra lefelé indul az Apaffi utca, amely szélesebb, s kétoldalt járdával van ellátva. Ez tehát nem udvartér, de érdekes a jellegzetes zindelyes-magastetős, székely házaival s a belőle nyíló kisebb udvarterekkel. (12. sz. ábra.) Ugyanennek az útnak a keleti végét, valószínűleg az ott működő kovácsmesterekről **Kovácsszernek** nevezik. A 13. ábrán a kovácsszeri közös kút látható. A mézeskalácsosok dombja, lakhelye lehetett a **Kovácsszer** festői szépségű része, a **Mézesdomb**. A zindelyfedeles házak (14. ábra) e városrésznek a régiességét bizonyítják. Végül figyelemre méltó a **Kovácsszerből** kiinduló **Kőrösi Csoma Sándor utca** különleges külsejű, zindelyestetejű régi háza. (15. ábra.)

Mindezek az emlékek tehát a középkori erdélyi városok településképét őrzik. További fennmaradásuk attól függ, hogy a városrendészet mennyire tudja összehangolni őket a modern igényekkel. Mondanunk sem kell, ez kívánatos lenne.

FORMA SPECIFICĂ DE AȘEZARE A ORAȘULUI TG. SECUIESC

(Rezumat)

Autorul constata, că tipul de așezare, cu construcții așezate în curți paralele, caracteristic orașului Tg. Secuiesc, constituie drept continuitatea tipului de așezare a orașelor medievale transilvănene, acesta rezultând din conservativismul locuitorilor. În alte localități, rămășițele acestei așezări sînt păstrate prin case cu două ieșiri.

IRODALOM

1. ORBÁN BALÁZS : A Székelyföld leírása, III., 1869, 101. l.
2. Háromszék vármegye monográfiája, 1895, 102. l.
3. Török Andor kéziratban maradt előadása kb. 1925-ből.
4. A Székelyföld írásban és képből, Dávid József szerk., Bp. 1941, 294—303. l.
5. Kovács J. István cikke a Vörös Zászlóban, Marosvásárhely, 1957. jan. 13.
6. Fülöp Kálmán cikke, a kézdivásárhelyi líceum kézírata.
7. Burzenland, Brassó, 1929, IV. kötet, I. rész, 9. l.

